

El campanar de Santa Bàrbara

Una mirada al campanar, una mirada des del campanar

Màrius Pont Fandos

El campanar de Santa Bàrbara és una veritable talaia, una torre de considerables dimensions, que pot ser vista des de molt lluny i que, a la vegada, del capdamunt estant permet veure en tota la seua extensió la nostra gran plana, molt més enllà dels límits estrictes del terme de Santa Bàrbara. "Una mirada al campanar, una mirada des del campanar" pretén ser això: un visió atenta dels diferents aspectes del nostre campanar i, al mateix temps, un esguard obert i de gran amplitud a la magnífica panoràmica que s'albira des de dalt de tot de la nostra torre de les campanes, que és, alhora, un dels trets més identificadors de la nostra vila; un veritable símbol planer, m'atreiria a dir.

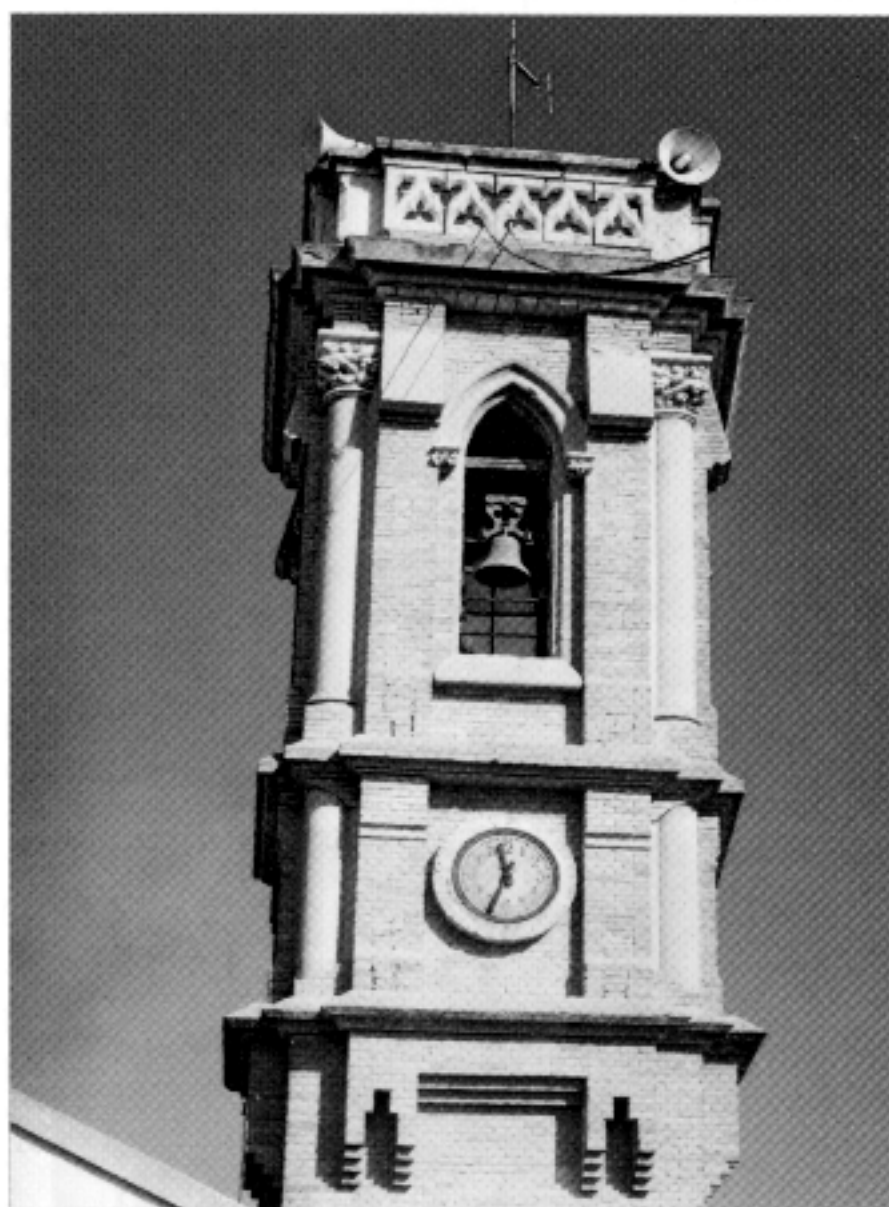
1. UNA MIRADA AL CAMPANAR

La mirada al campanar la podem fer de moltes maneres: una mirada a la seua història, una mirada a l'exterior, una mirada per dins...

Una mirada històrica...

Poca cosa sabem de com era l'antiga església parroquial, acabada abans de 1814, ni si tenia un veritable campanar. Campanes n'hi havia, segur:

la seua funció era importantíssima per a una comunitat dispersa per les innombrables cases de camp de la nostra plana; a més, en tenim constància escrita. Potser hi havia una senzilla espadanya, com a prolongació del mur de la façana, a la part est, o potser hi havia un petit pedestal d'obra per a les campanes (pareix, encara que no està comprovat del tot, que l'actual carrer Sant Gregori s'havia dit *calle de la Torre* a principis del segle XIX).

Primer pla del campanar. [MPF]

A favor de la hipòtesi que en el temple primitiu no hi havia hagut una construcció que respongués al que entenem per una veritable torre de les campanes hi ha, com a mínim, dos testimonis escrits del capellà Josep Arasa Barberà, fill del poble, nascut l'any 1874. Mossèn Josep Arasa (conegut com a "mossèn Pepe"), referint-se a Manuel Blanch, rector de la parròquia entre 1840 i 1875, diu: "Restauró en 1841 todo el tejado de la iglesia que estaba arruinado a causa de haber hecho sobre él un fortín durante la pasada guerra, y el año siguiente hizo fundir una campana, añadiéndole once arrobas de metal."¹ Si hi hagués hagut un campanar, sobtaria que haguessen construït un fortí sobre la teulada, ja que la funció defensiva del fortí ja l'hagués fet la torre de les campanes. A més, en la descripció que el mateix mossèn Josep Arasa fa de l'antic temple no apareix per a res cap campanar (i cal tindre en compte que ell havia conegut bé l'antiga església, ja que –com hem dit– era nascut el 1874, i l'esmentada església no va ser enderrocada fins l'any 1895): "Constaba de una sola nave con bóvedas rebajadas, a cada lado se abrían tres capillas y sobre ellas su respectiva ventana, tenía un proporcionado presbiterio y contiguo a él una pequeña sacristía. Frente al altar mayor estaba la única puerta de entrada que daba a la plaza como en el templo actual, y sobre dicha puerta se levantaba el coro capaz de contener hasta ciento cincuenta hombres."²

Deixant ja de banda l'antic temple i les hipòtesis sobre l'existència o no d'una veritable torre campanar, cal referir-nos a l'abril de 1894, quan, després de diversos intents anteriors no reeixits, es va decidir construir

El campanar, l'any 1928, vist des de dos perspectives diferents. En la primera fotografia es pot observar com encara no hi ha l'esfera del rellotge de la part del carrer Major. [MPF]

un nou temple parroquial. De moment es va poder fer una bona part de la construcció nova sense enderroc la vella església, ja que en ser la nova més espaiosa permetia envoltar la vella per la part est. Finalment, el dia 21 d'abril de 1895, construïda ja tota la part lateral que dona al carrer Sant Gregori, es va enderroc l'antic edifici. Les obres van anar avançant amb moltes dificultats, a causa sobretot dels migrats recursos econòmics. El 14 de febrer de 1903 es va poder beneir el nou temple, però sense estar acabat, ni molt menys. Hi havia les quatre parets pelades i prou: no estaven fetes les voltes d'algeps, no estaven arrebossats els murs interiors, faltava pavimentar el terra, quasi no hi havia ornamentació...

Pel que fa al campanar, la seua base s'havia començat a edificar al mateix temps que la resta de l'església, però quan es va fer l'esmentada benedicció del temple la torre només arribava a la línia dels desguassos de la teulada. Per això es va fer un senzill campanar d'espada, un petit templet sobre el mur de la façana principal, en el vèrtex de la teulada, on es van col·locar provisionalment les campanes (est campanar d'espada es va enderroc quan es van fer les obres d'arrebossat de la façana, a finals dels anys seixanta). Tanmateix, quan l'any 1911 es va poder continuar la construcció de la torre de les campanes, les obres de culminació van ser rapidíssimes. Llegim-ho en

¹ ARASA BARBERÀ, Josep. *Carta Puebla y otros documentos y noticias sobre la villa y parroquia de Santa Bárbara*. [manuscrit inèdit], p. 202

² ARASA BARBERÀ, Josep. "Notas históricas". A: *Parroquia de Santa Bárbara. Registro de los bautizados, de los matrimonios, y de las defunciones*. [manuscrit inèdit], 1913, p. 7.

paraules de mossèn Josep Arasa: "La torre de las campanas comenzó al mismo tiempo que la iglesia y al inaugurarse ésta, llegaba hasta la línea del desaguadero del tejado, colocándose provisionalmente las campanas. Continuóse en 23 de Mayo de 1911, quedando terminada en Agosto del mismo año, en que se colocaron las campanas. Se hizo por suscripción popular e importantes donativos de fuera."³ Potser caldria afegir que, si bé el campanar es va fer gràcies a les aportacions de la subscripció popular i dels donatius de fora del poble, l'adquisició de totes les noves campanes va comptar amb la implicació de l'Ajuntament, que va ser també qui va fer possible la instal·lació de la maquinària del rellotge de la torre.

Una mirada des de fora...

El campanar es pot veure des d'una considerable distància; la seua silueta és fàcilment distingible des de molts llocs de la plana i, no cal dir-ho, des de totes les muntanyes i turons dels voltants. Els seus més quasi trenta metres⁴ s'alcen, majestuosos, per damunt de les teulades de les cases i de la vegetació del voltant. Tanmateix, els darrers anys li ha sortit un competidor: el dipòsit de l'aigua, que pareix rivalitzar amb ell per veure qui arriba més amunt. Cal tindre en compte, però, que el dipòsit arrenca amb avantatge, ja que la seua base està situada en un terreny més alt que la plaça de l'església.

És un campanar que ens recorda, pel tipus de construcció i ornamentació exterior, alguns campanars del nord del País Valencià. Planta rectangular, que dóna sensació de solidesa, en part compensada per la considerable altura; quatre finestrals d'estil gòtic; unes senzilles ornamentacions a base de columnes coronades per motius florals als angles, i un terrat amb una barana d'obra calada. Com que la plaça no és molt gran, encara impressiona més la seua alçària.

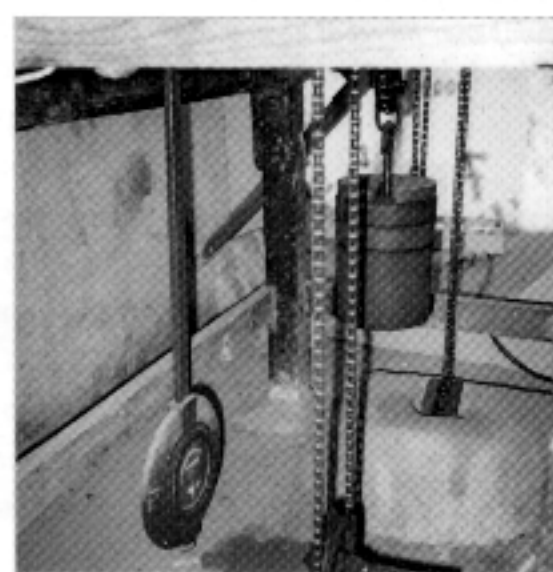
Una mirada per dins...

Per a anar a la part superior del campanar hem de pujar primer les 40 escales que porten fins al cor (estes escales no formen part de l'estructura de la torre, i són escales sòlides i prou "normals"). Un cop al replà del cor, cal travessar la porta que dóna accés a l'interior de la torre. Ara s'obre un nou món: les escales són més estretes, la barana és de fusta, els elevats murs de la torre produeixen un efecte d'encaixonament, si mires cap amunt fa respecte el camí que queda per recórrer, si mires cap avall t'agafa un cert vertigen...

Les 56 escales que porten fins al replà de la cambra del mecanisme del rellotge es pugen amb un pessigolleig a l'estómac, un pessigolleig que s'accentua quan passem pel davant de la reixa que cobrix la petita obertura d'accés a la teulada. Dins de la cambra del rellotge hi ha la maquinària, feta a Roquetes, que controla les agulles de les dos esferes, a les quals ha recorregut i recorre molta gent per a saber l'hora que és.

El campanar i l'església, tal com són actualment, vistos des d'un terrat de la plaça de l'Alcalde Cid i Cid. [MPF]

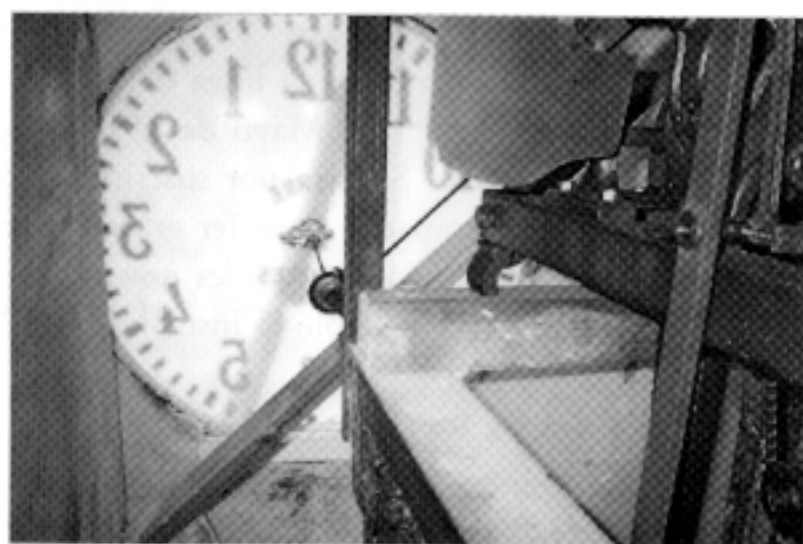

Pèndol i peses de la maquinària del rellotge del campanar. [MPF]

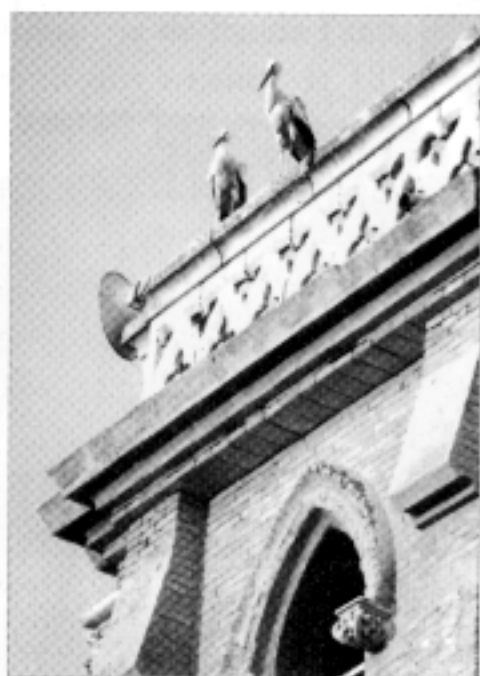
³ ARASA BARBERÀ, Josep. "Notas históricas". O. c., p. 13.

⁴ Segons una medició feta per l'arquitecte Andreu Queralt Moliné, la torre del campanar té 27 m d'alçària.

Mecanisme del rellotge, fet a Roquetes, i connexió d'est mecanisme amb l'esfera de les hores. [MPF]

Encara que no és habitual, el nostre campanar ha rebut alguna vegada la visita de les cigonyes (tardor de 1997). [FLR]

Quan es va acabar el campanar només es va posar l'esfera de la part de la plaça. A finals de la dècada dels anys vint, quan ja estava col·locada la campana grossa, es va posar, també, l'esfera de la part del carrer Sant Gregori. El mecanisme del rellotge sempre ha sigut competència de l'Ajuntament: potser per això antigament hi havia una porteta al començament de l'actual carrer Sant Gregori, la qual permetia l'accés al campanar sense haver de passar per dins l'església (esta porta encara és identificable des del començament de les escales que pugen al cor). Ara el rellotge està automatitzat, però abans era necessari que un home, pagat per l'Ajuntament, pugés a donar-li corda. Si l'encarregat del rellotge tenia un descuit o s'endarreriria per qualsevol causa, el rellotge es parava, amb el consegüent trastorn per a la gent (hem de pensar que fins a la dècada 1920-1930 no va ser habitual que ni les cases ni les persones tinguessen els seus propis rellotges).

Les 12 escales que van del replà del rellotge al replà de les campanes es pugen amb la sensació de ser ja a dalt: és tota una experiència el fet d'anar penetrant a l'estança de les campanes, és com si anesses emergint: primer el cap, després el cos, després les cames, fins a posar els peus sobre el pis ferm. Són allí, com si ens contemplantessin elles a nosaltres, les campanes! El corrent

d'aire sol ser intens, i si mentre ets a dalt toquen els quarts i les hores el so eixordador et fa tremolar tot el cos. Si fem una mirada atenta a les tres campanes –la menuda, la mitjana i la grossa, segons la denominació popular– podem observar els elements ornamentals i, sobretot, les inscripcions que contenen: *Jesús, María y José siendo cura D. Juan Bta. Sales año 1901* –la menuda–; *Año 1981* –la mitjana–; *Santa Bárbara* [al mig] / *Año 1925 * Siendo alcalde D. Federico Espuny y cura párroco Elías Milián Albalat* [inscripció circular en relleu] / *Padrino: Excmo. Sr. D. Severiano Martínez Anido / Madrina: Señora Doña María Teresa Martínez Anido Baldrich* [inscripcions gravades a banda i banda del nom] / *Fundición de campanas de Roses Hermanos, Valencia* [amb un escut de la fundició] –la grossa.

Vista del carrer Major des del forat de la campana grossa. [MPF]

Abans les campanes s'havien de tocar des del peu de la torre mitjançant una corda o un filferro lligats al batall i s'havien de voltejar a mà des del mateix replà on som. Ara, però, els motors que veiem instal·lats delaten que fins i tot a uns elements tan tradicionals com les campanes també els arriben els aires de la modernitat, i tocar les campanes ja no és un acte tan romàntic com podia ser-ho abans. Tanmateix s'ha guanyat en comoditat: l'automatisme facilita les coses.

Però encara podem anar més amunt: una escala de gat, formada per 15 barrots de ferro, en permet ascendir fins al terrat, on la impressió i el plaer que reben els nostres ulls arriba ja a un grau superlatiu: la panoràmica i l'espectacle bé mereixen l'esforç de pujar 123 escales!

2. UNA MIRADA DES DEL CAMPANAR

Pujar al campanar és una experiència inoblidable. Recordo que els escolanets hi teníem una mena d'obsessió: pujar aquelles escales misterioses i arribar a tocar les campanes amb les mans suposava una veritable aventura. I mirar a l'exterior suposava un veritable descobriment.

I és que un cop dalt de tot se'ns obren nous horitzons. La perspectiva des de dalt canvia. Per una banda, l'ull no té cap obstacle per abraçar els camps conreats, el riu i el seu delta, les muntanyes que envolten la nostra plana, i, per l'altra banda, l'habitual imatge de les cases i els carrers del poble es transforma: "Mira, aquella és casa meua"; "aquell és tal carrer; ah, no, no pot ser, que veig la casa de..." No deixa de ser una mena de joc d'endevinar, perquè el nostre ull no està acostumat a esta nova visió dels carrers que trepitgem cada dia i de les cases que veiem sovint. Fer esta mirada des de dalt del campanar és tota una lliçó d'urbanisme i de geografia, i tota una delícia per a la vista i per a l'esperit.

Esta mirada tot al voltant val més fer-la que explicar-la. Evidentment que —si es pot— val la pena fer-la de manera real, pujar al terrat del campanar i deixar-se impressionar... Però, des d'estes pàgines també la farem, la mirada, ni que siga a través de les imatges fotogràfiques, que, a més a més, ens permetran també la perspectiva del transcurs del temps.

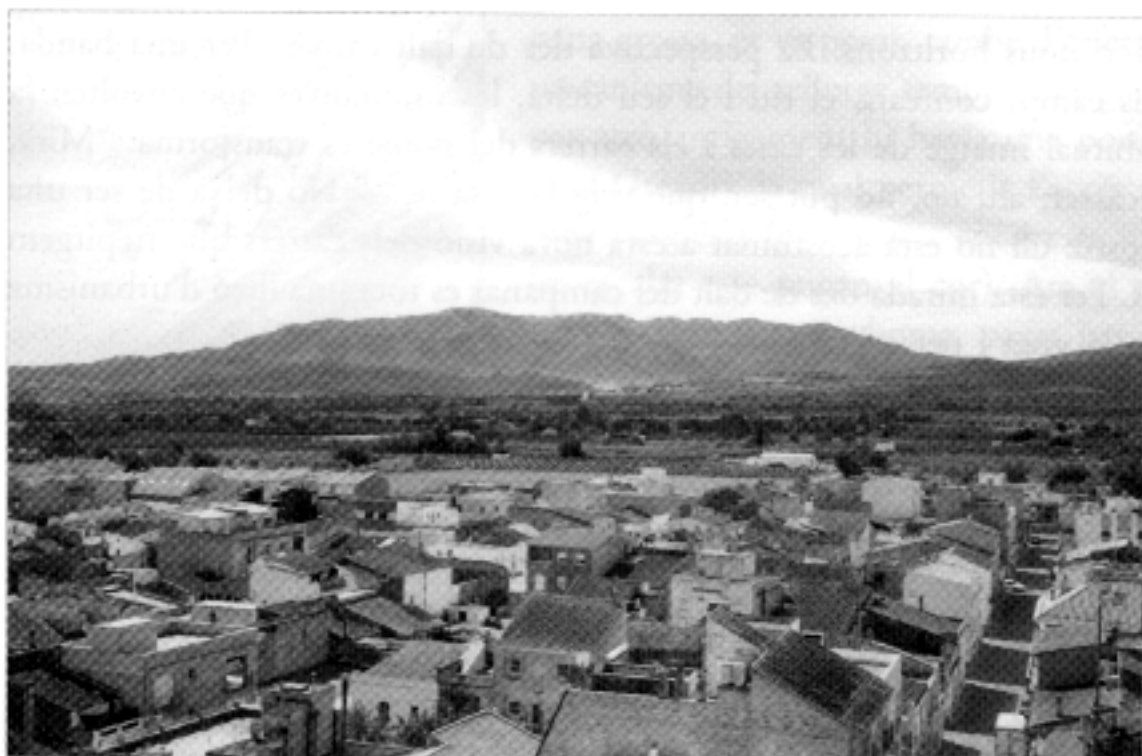
Així, doncs, us proposem un recorregut visual circular seguint el sentit est-sud-oest-nord, i altre cop l'est, de manera que cada fotografia enllaça amb la immediatament anterior. Anirem identificant els diferents carrers i edificis del poble i, més lluny, camps, altres pobles, la serra del Port, la serra del Montsià... Després d'est recorregut pel present, unes fotografies pretèrites ens permetran fer una mirada enrere en el temps. Tot plegat, una visió possible gràcies al nostre campanar, sentinella fidel de la vida planera.

El carrer Major, "de l'església cap avall", és l'eix d'esta fotografia, com també és l'eix de la població (est). [MPF]

El carrer Major i el carrer de la Victòria s'han anat allargant a través del temps, en suau pendent descendent. El Pelós, el popular "barranquet", que aquí els acompanya en paral·lel, encara se'n va terres més avall, fins a trobar l'Ebre (est). [MPF]

Les cases de la part de la vila coneguda popularment amb el nom de "la Barceloneta", els camps de conreu i el Montsià, al fons (sud-est). [MPF]

Els carrers Pagesia i Indústria enfilen, en paral·lel, la moleta de Godall (sud). [MPF]

Entre altres coses, "les cases del barranquet" i, al fons, l'institut d'ensenyament secundari i les instal·lacions esportives municipals (sud-oest).
[MPF]

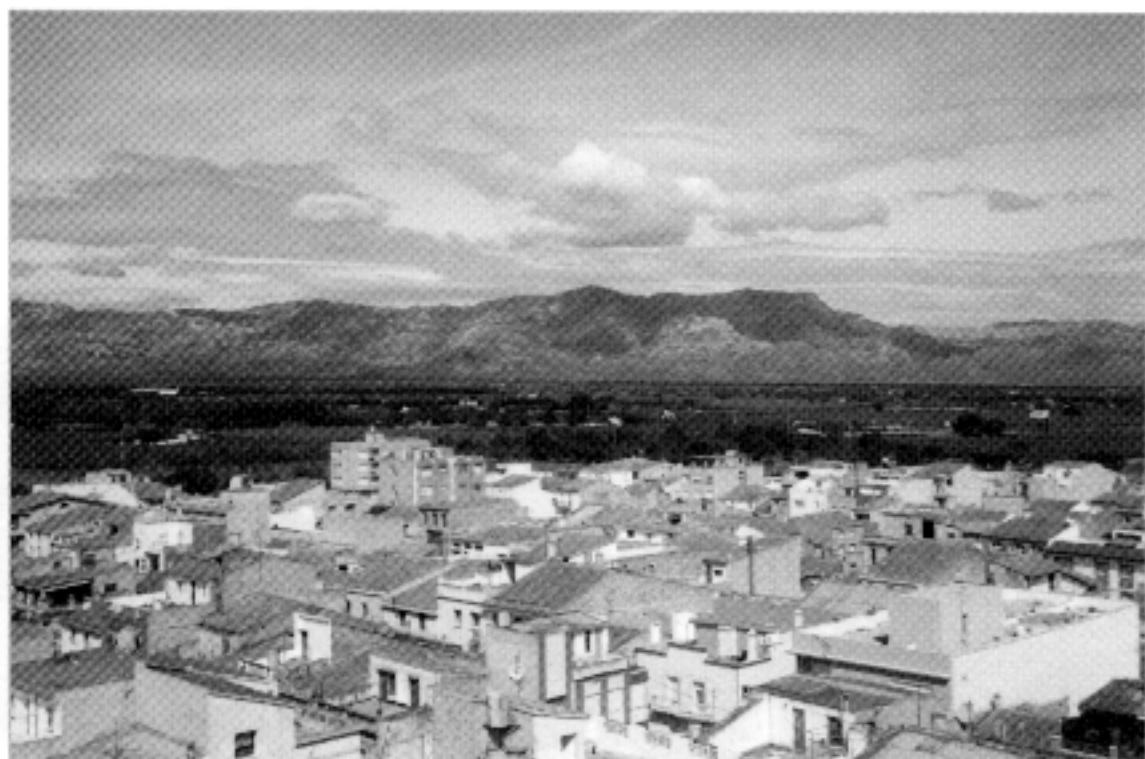

Part de la plaça de l'Alcalde Cid i Cid, cases de "la banda de dalt del carrer Major" i de la carretera de la Galera, i els seus voltants (oest). [MPF]

El dipòsit de l'aigua marca pràcticament el límit del poble per la part oest. Al fons, la serralada del Port i el poble de Mas de Barberans (oest). [MPF]

Darrere les cases dels carrers Tortosa, Hereu, etc. hi ha una mar d'oliveres—cada cop amb més tarongers—que arriba fins a la mateixa falda del Caro (nord-oest). [MPF]

El carrer Sant Gregori centra el conjunt de cases d'esta fotografia, que té com a telò de fons l'horta tortosina (nord). [MPF]

Densa aglomeració de les cases existents entre dos eixos, el passeig de les Escoles i el carrer Major (nord-est). [MPF]

Nevada del 21-2-1948. Carrer Major i voltants (est). [FFV]

Nevada del 21-2-1948. Es pot veure un fragment de l'espadaanya de l'església, a la dreta, i el Cine Moderno, a l'esquerra, ambdós ja desapareguts. (sud-oest). [FFV]

Nevada del 21-2-1948. Conjunt de cases del sector nord-est. [FFV]

*Vista de les cases del carrer Major des del campanar, després
d'una nevada dels anys seixanta. [TPR]*

[MPF]